

28 MAY RESPUBLİKA GÜNÜ, 18 OKTYABR İSƏ MÜSTƏQİLLİK GÜNÜDÜR

Açar sözlər: Respublika günü, Müstəqillik günü, “26-lar”, Xosrov bəy Sultanov, İstiqlal bəyannaməsi, Hərbi nazir, Əkinçilik naziri, General qubernator

Ключевые слова: День Республики, День Независимости, «26-ые», Хосров бек Султанов, Декларация Независимости, Военный Министр, Министр земледелия, Генерал губернатор

Keywords: Republic Day, Independence Day, “26ths”, Khosrov bey Sultanov, Declaration of Independence, War Minister, Minister of Agriculture, General Governor

Türk müsəlman Şərqində ilk parlamentli respublika Azərbaycan Demokratik Respublikası olmuşdur. Təməli 1918-ci il mayın 28-də qoyulmuşdur. Odur ki, **28 May** hər il Şimali Azərbaycanda Respublika günü kimi qeyd olunur. Həmin gün 1918-ci ildə Azərbaycan Milli Şurasının iclasında İstiqlal bəyannaməsi qəbul olunmuş, 26 nəfər millət fədaisi həmin bəyannaməni imzalamışlar. Odur ki, xalq arasında “26-lar” ifadəsi formalaşmışdır. “26-lar” dedikdə İstiqlal bəyannaməsinə qol şəkən 26 nəfər Azərbaycanın milli azadlıq hərəkatının fədailəri nəzərdə tutulur. Zənnimcə, sovet ideoloqları sovetlər dövründə xalqın qəlbində olan cümhuriyyət məhəbbətinin kölgəsində gizlənmək üçün “26-lar”ı “26 Bakı komissarları”, “28 May Cümhuriyyət günü”nü isə “28 Aprel” kimi təqdim edib, 70 il hakimiyyətdə olsalar da, xalq məhəbbətindən məhrum olmuşlar. Lakin xalq məhəbbəti qazanmış “26-lar” dedikdə İstiqlal bəyannaməsinə qol şəkən 26 nəfər Azərbaycanın milli azadlıq hərəkatının fədailəri nəzərdə tutulur. İstiqlal bəyannaməsinə imzalayan 26 nəfərdən biri də **Xosrov bəy Sultanov** olmuşdur. Onun həyat yoluna nəzər salsaq Xosrov bəyin xalqı üçün nələr etdiyinin şahidi oluruq. Azərbaycan xalqının vətənpərvər övladı və tarixi şəxsiyyət olan Xosrov bəy Sultanov 1879-cu il may ayının 10-da Laçın rayonunun Qurdqajı kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini Gəncə gimnaziyasında almışdır. Sonra Odessa şəhərindəki Novorossiysk universitetinin tibb fakültəsinə daxil olmuş, 1903-cü ildə oranı bitirdikdən sonra Tiflisdə bir müddət həkim işləmişdir. Daha sonra o həkimlik fəaliyyətini Şuşada davam etdirmişdir. O, Qarabağda təbii bitkilərdən hazırladığı dərmanlar vasitəsi ilə xəstələri təmənnəsiz müalicə etmişdir. Odur ki, Qarabağda “Xalqın həkimi” kimi tanınmışdır. Xalq arasında atası Paşa bəy, qardaşı Sultan bəy və özü haqqında belə bir deyim formalaşmışdır: “Paşa bəy ədaləti, Sultan bəy cəsarəti, Xosrov bəy isə ziyalılığı, səxavəti ilə yaşayır.”

O, 1917-ci ildə Müsavat partiyasına daxil olmuşdur. Zaqafqaziya seyminin üzvü olan Xosrov bəy Sultanov sonra İttihad partiyasına keçmişdir. O, Fətəli xan Xoyskinin birinci hökumətində (1918-ci ilin may, iyun ayları) Hərbi nazir, ikinci hökumətində (1918-ci ilin iyun, dekabr ayları) və üçüncü hökumətində (1918-ci ilin dekabr, 1919-cu ilin mart ayları) Əkinçilik naziri olmuşdur 1919-cu il yanvarın 29-da Cavanşir, Şuşa, Cəbrayıl və Zəngəzur qəzalarına General-qubernator təyin edilmişdir. Xosrov bəy Sultanovun fəaliyyəti nəticəsində erməni əhalisi Azərbaycan dövlətinin hakimiyyətini tanımışdır.

“Bölshevik təqibindən yaxa qurtarmaq üçün məcburiyyət qarşısında doğma vətənini tərk etmiş, müxtəlif ölkələrdə mühacirət həyatı yaşamışdır.

1923-cü ildən sonra Xosrov bəy Sultanov Almaniya, Fransa və Türkiyədə yaşamışdır. O, mühacirətdə olduğu müddətdə də öz siyasi mübarizəsini davam etdirmiş bir sıra uğurlar əldə etmişdir. Fransada Azərbaycan xəstəxanası açmışdır. 1926-cı il martın 4-də Parisdən Tehrana gələrək Azərbaycanla əlaqələrin möhkəmləndirilməsi üçün «İttihad» partiyasının Tehran komitəsinə Aşur bəy İsabəyi, Təbriz komitəsinə isə qardaşı İsgəndər bəyi təyin etmişdir.” (3, 70)

İkinci dünya müharibəsi illərində Xosrov bəy Sultanov Türkiyədə yaşayırmış. Almanlara əsir düşmüş azərbaycanlıların Almaniyanın həbs düşərgələrindən xilas etmək üçün böyük xidmətlər göstərmiş, minlərlə azərbaycanlı xilas etmişdir.

Xosrov bəy Sultanov **1956-cı ildə** Türkiyənin Bursa şəhərində vəfat etmişdir.

Xosrov bəy Qaraqasımlı tayfasına mənsubdur. Deyilənə görə Qaraqasımlı tayfası Türkmənistanın Təkə-Türkmən mahalından İrana gəlmiş, oradan isə Qarabağa gəlmiş və Laçında məskunlaşmışdır. Demək, bu tayfa təkə-Türkməndən gəlir. Bu tayfa «Təkəli» və yaxud «Turkmən» tayfaları adlanırlar. «Təkəlilər - qızılbaş tayfalarından biri – Təkə - türkmən tayfasının bir qolu olan təkəlilər Cənubi Azərbaycanda və Kiçik Asiyada köçəri həyat sürürdülər. Səfəvilər dövlətinin siyasi həyatında mühüm rol oynayan təkəlilərin bir hissəsi sonralar mərkəzi hakimiyyətə qarşı çıxdıqlarına

görə 1596-cı ildə I Şah Abbas tərəfindən məhv edilmiş, qalanları Azərbaycanın müxtəlif yerlərinə yayılmışdır». (1, 244)

«Türkmanlar (türkmənlər) azərbaycanlıların etnogenezində iştirak etmiş türkdilli tayfadır. Səlcuqların tərkibində İrana, Azərbaycana və Kiçik Asiyaya gəlmişlər. Azərbaycan və İranın siyasi həyatında mühüm rol oynamış türkmanlar ağıqoyunlulardan ayrılaraq qızılbaş tayfa birliyinin tərkibinə daxil olmuş və Səfəvilər dövlətinin yaranmasında iştirak etmişlər». (1, 402)

Göründüyü kimi hər iki məlumat biri-birini təsdiqləyir və tamamlayır.

Xosrovbəyin qardaşı Sultan bəy də Sovet hakimiyyətindən qaçaq vəziyyətində «Gorgahatın» meşəsində bir yarıqda gizlənərmiş. Bir dəfə onu tanımayan və sonradan tanıyıb üzr istəyən həmkəndlisinə belə deyir:

**-Mən aşiqəm yarqana
Yar sözünü yar qana.
Aləmə sığmaz başım
Sığındır yarqana.**

Sultan bəy vətəndən, doğma yurddan ayrılarkən Qırxqız yaylağına qalxır, dağları seyr edir və bayatı çağırır:

**-Mən aşiq qəm qalağı
Dağların qəm qalağı,
Dağlardan uca könlüm
Olubdur qəm qalağı.**

**Mən aşiq dolan gözüm
Dol gözüm, dolan, gözüm
Gedərsən qayıtmazsan,
Vətəni dolan gözüm.**

Sultan bəy cəsərdə bəlkə analar elə bir oğul bir daha dünyaya gətirməmişlər. Sultan bəy öz cəsəreti ilə Andraniki tarixin yaddaşından silmişdir. Xalq arasında belə bir kəlam bu gün də işlənir: - «Paşa bəy ədaləti ilə, Sultan bəy cəsəreti ilə yaşayır.»

Sultan bəyin cəsurluğunu yaşadan igidlərimiz bu gün də az deyildir. Odur ki, Qarabağ savaşında igidlik göstərən və mərdliklə şəhid olan 300 nəfər Laçınlı cəsurlar Azərbaycan xalqının yaddaşında əbədi yaşayacaq, həmçinin vətənimizin igidlik salnaməsi tarixinə əbədi həkk olunacaqdır. Bu şəhidlərdən Oqtay Güləliyev, İsrail Şahverdiyev, Kamil Nəsimov, Qoxmaz Eyvazov, Ələsgər Novruzov, Fazil Mehdiyev «Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı» fəxri adına layiq görülüb. Onların ruhları o zaman rahat olub bizi bağışlayacaqdır ki, biz düşmən tapdığı altında olan Qarabağımızı azad edək. İnşallah.....

Çox təəssüflər olsun ki, 1918-ci il 28 Mayda qan bahasına əldə olunmuş istiqlalımızı beşikdə ikən məhv etdilər. Odur ki, əldə olunmuş azadlığın qorunması haqqında ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Müstəqillik yolu qədər çətin yol yoxdur. Müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindir, onun saxlanması, daimi, əbədi, olması bundan da çətin.” (2, 23)

Lakin İstiqlal ləzzətini dadmış bir xalq çətin ki, ondan əl çəkər. Azadlıq fədaisi M. Ə. Rəsulzadə demişkən: “Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!” Odur ki, müstəqillik uğrunda aparılan mübarizə uzun illər davam etmiş və nəhayət, bu gün biz azadlığın “təntənəsi dövrü”nü yaşayırıq. Akademik Nizami Cəfərov bu baxımdan Azərbaycan xalqının müstəqillik yolunda mübarizə tarixini üç dörə bölmüşdür:

“I Təşəkkül-formalaşma dövrü. (eramızın ilk əsrlərindən orta əsrlərin sonu, yeni dövrün əvvəllərinə qədər)

II Milli azadlıq (müstəqillik), bütövlük uğrunda mübarizə dövrü. (orta əsrlərin sonu yeni dövrün əvvəllərindən XX əsrin sonlarına qədər)

III Milli azadlıq (müstəqillik) bütövlük ideallarının həyata keçməsi, yaxud təntənəsi dövrü. (XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərindən sonra.)” (4, 59)

Buradan aydın olur ki, I dövr-Təşəkkül-formalaşma dövrüdür. Həmçinin bu dövrün zərgər dəqiqiyyə ilə sərrast qiymətini akademik Nizami Cəfərov Şah İsmayıl Xətai haqqındakı müdrik kəlamlarında və dövrə real yanaşma konsepsiyasında əks etdirmişdir: “Şah İsmayıl Xətəinin Azərbaycan tarixində əsas missiyası ondan ibarət idi ki, bu dahi şəxsiyyət ilk dəfə Azərbaycan xalqının etnoqrafi hüdudlarını müəyyənləşdirməklə onun bütöv az və ya çox dərəcədə tərəküzlənmiş bir dövlət tərkibində yaşamasının, idarə olunmasının təcrübəsini verdi ki, həmin tarixi təcrübə olmasaydı, sonralar nəinki müstəqil Azərbaycan dövləti, hətta müstəqillik uğrunda milli mübarizə idealları da olmazdı.”(4, 15) Doğrudan da, özünü dərk etmə idealları

müstəqillik yolunun başlanğıc nöqtəsidir. Bu yolun davamı milli azadlıq (müstəqillik), bütövlük uğrunda mübarizə pilləsindən keçməklə milli təfəkkürün oyanışına və inkişafına gətirib çıxarır. Xalqı azadlığa, müstəqilliyə, inkişafa səsələyən M. Ə. Sabir vaxtilə yazmışdır:

----Neyləyim, göz görür, əqlim kəsir,

Mən günəşi göydə dana bilmirəm.

Və yaxud:

Arif çalışır ki, millət azad olsun,

Zahid çağırır ki, məscid abad olsun.

M.Ə. Sabir “arif” dedikdə öz dövründə olan və özündən sonra formalaşan Ə.Hüseynzadə, M.Ə. Rəsulzadə, C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov, A.Səhhət, Y.V. Çəmənəminli, S.Hüseyn, A.Şaiq və s. kimi milli təfəkkürün inkişafında rolunu oynayan vətən fədailərini nəzərdə tuturdu.

M.F. Axundov, H.Zərdabi tərəfindən təməli qoyulan milli təfəkkürün oyanışı dövründən uzun illər keçmiş, XX əsrin əvvəllərində milli oyanış uğrunda mübarizə tarixə qovuşmuş və bu gün biz milli təfəkkürün yüksəliş dövrünü yaşayırıq. Bunu bir müqayisə ilə diqqətinizə çatdırmaq istərdim. Məsələn, İmadəddin Nəsimi XV əsrdə “ənəlhəq” deməklə insanı elə bir ölçətməz zirvəyə ucaltmışdır ki, bu zirvəni heç bir bəşər övladı fəth edə bilməmişdir. Lakin o dövrdə Nəsimi fəlsəfi duyumunun dərkənin dərkənməzliyi ucbatından dayaz düşüncəli fanatiklər (fanatizm insanlığın məhvi, cəhalətin mayığıdır) onun qətlinə fərman vermişlər. Bu fərman o dövrün cahillik kodeksidir. Bu gün isə Nəsiminin qətlinə fərman verənlər onun dərk olunmasını təbliğ edirlər. Bu isə müasir dövrün kamillik zirvəsidir. Həmçinin bu göstərici milli təfəkkürün yüksəliş nöqtəsidir. Bunun nəticəsidir ki, 1991-ci il oktyabrın 18-də Ali Sovetin sessiyasında tarixi sənəd-Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı qəbul edilib. Odur ki, hər il **18 Oktyabr** Müstəqillik günü kimi qeyd olunur. Bu gün **18 Oktyabr** Azərbaycan xalqının tarixi fəxarət günüdür.

Ədəbiyyat:

1. ASE (IX cild), Bakı-1987.
2. Heydər Əliyevin aforizmləri. “Deyilən söz yadigardır”, Azərbaycan Yazıçılar Klubu, 2013.
3. Həvvə Məmmədova «Qarabağ General Qubeonatorluğunun erməni təcavüzünə qarşı mübarizə tarixindən səhifələr», Bakı-1999.
4. Yusif Nəğməkar. “Nizami demiş, Bakı, 2017”.

The 28th of May - the Day of the Republic, the 18th of October - Independence Day Summary

The first parliamentary republic of Turkish Islam of the east was the Azerbaijan Democratic Republic. Every year on May 28 in the north of Azerbaijan is celebrated as Republic Day. The national leader Khosrov bey Sultanov was one of the 26 individuals who signed the Declaration of Independence.

State Independence Day is celebrated on the basis of the Constitutional Act adopted on October 18, 1991. This historic day of the 18th of October is the day of pride of the Azerbaijani people.

28 мая – День Республики, 18 октября – День Независимости Резюме

Первой парламентской республикой турецкого мусульманского Востока была Азербайджанская Демократическая Республика. Каждый год 28 Мая в северном Азербайджане отмечается как День Республики. Национальный деятель Хосров бек Султанов был одним из 26-ти личностей подписавших Декларацию Независимости.

День Государственной Независимости отмечается на основе Конституционного акта принятого 18 октября 1991-го года. Этот исторический день 18-ое Октября является днем гордости для азербайджанского народа.

Rəyçi: dos.V.Allahverdiyev